

De economische betekenis van toerisme in Vlaanderen

TSA 2010 voor het Vlaamse Gewest

(incl. schatting voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest)

Managementsamenvatting

Karolien Weekers
Studiedienst Vlaamse Regering

Leden Stuurgroep & Begeleidingscomité:

Jan Van Praet, Toerisme Vlaanderen
Christel Leys, Departement Internationaal Vlaanderen
Pieter De Maesschalck, Josée Lemaitre en Thierry Vergeynst,
Studiedienst Vlaamse Regering

INLEIDING

Een Satellietrekening Toerisme wordt in de internationale literatuur afgekort als TSA (Tourism Satellite Account). Een TSA is een internationaal erkend instrument om de economische betekenis van toerisme in kaart te brengen. De toeristische sector is geen eenvoudig afgebakende of duidelijk zichtbare economische sector, maar eerder een amalgaam van (delen van) verschillende bedrijfstakken. Vaak wordt slechts een deel van de output van deze bedrijfstakken voor toeristische consumptie gebruikt. Vandaar dat een TSA noodzakelijk is. Aan de aanbodzijde brengt ze de verschillende noodzakelijke functionele onderdelen van de nationale rekeningen samen en tegelijkertijd verbindt de TSA dit aanbod met de werkelijke toeristische consumptie.

Het opstellen van de TSA voor het Vlaamse Gewest, is een project dat werd uitgevoerd door de Studiedienst van de Vlaamse Regering in samenwerking met het departement Internationaal Vlaanderen, Toerisme Vlaanderen en het Steunpunt Toerisme, die elk vertegenwoordigd zijn in de Stuurgroep. Binnen deze Stuurgroep werden alle beslissingen genomen in het kader van het opstellen van de TSA voor het Vlaamse Gewest. De eerste TSA voor het Vlaamse Gewest en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest werd in maart 2012 voorgesteld en had betrekking op de situatie in 2008. Er verscheen een uitgebreid methodologisch rapport (Weekers, 2012) waarin de internationale methodologie wordt besproken en toegepast wordt op de Vlaamse case.

In deze tekst worden de resultaten van de TSA 2010 voorgesteld. Deze is een update van de TSA 2008 op basis van recenter bronmateriaal. Daarnaast werd de methode ook verder verfijnd. Een volledige satellietrekening toerisme bestaat uit 10 tabellen, die hieronder worden weergegeven. Voor de TSA 2010 wordt de focus gelegd op TSA-tabellen 1, 2, 4, 5, 6 en 7 en het verband tussen deze tabellen. TSA-tabel 9 over de collectieve overheidsuitgaven voor toerisme wordt begin 2013 ontwikkeld.

- TABEL 1: Consumptie-uitgaven inkomend toerisme
- TABEL 2: Consumptie-uitgaven van intern toerisme
- ~~TABEL 3:~~ Consumptie-uitgaven van uitgaand toerisme
- TABEL 4: Binnenlandse toerisme-uitgaven
- TABEL 5: Bruto Toegevoegde Waarde van toerismesectoren en andere sectoren
- TABEL 6: Binnenlands aanbod en binnenlands Toerisme verbruik per product
- TABEL 7: Werkgelegenheid
- ~~TABEL 8:~~ Investerings
- ~~TABEL 9:~~ Collectieve overheidsuitgaven voor toerisme
- ~~TABEL 10:~~ Niet-monetaire indicatoren

In deze managementsamenvatting staan we in de eerste plaats stil bij de gebruikte methoden, de bronnen en de resultaten per tabel voor de TSA van het Vlaamse Gewest. In een tweede stuk bespreken we de schatting van de resultaten voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest en voor de som van het Vlaamse Gewest en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Ten slotte gaan we dieper in op de belangrijkste eindresultaten en vergelijken deze cijfers met het eindresultaat in andere landen en met het aandeel van andere sectoren in de toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest. Alle details over methodes, keuzes van methodes, berekeningen en (deel)resultaten kunnen per onderdeel afgelezen worden in het eindrapport m.b.t. de TSA 2010 (Weekers, te verschijnen begin 2013).

1. METHODEN, BRONNEN EN RESULTATEN PER TABEL VAN DE TSA VOOR HET VLAAMSE GEWEST

De methodologische aanpak van de TSA is beschreven in het handboek *'Tourism Satellite Accounts: Recommended Methodological Framework'* (UNSD, et al., 2008). Dit rapport werd opgesteld volgens een aangepast *'International Recommendations for Tourism Statistics 2008'*, (UNSD & WTO, 2008).

Hoe deze methodologie werd toegepast kan afgelezen worden in het eindrapport met betrekking tot de TSA 2008 (Weekers, 2012). In het eindrapport van de TSA 2010 (Weekers, te verschijnen begin 2013) wordt deze methode opnieuw gebruikt, maar wordt een beroep gedaan op nieuwe (versies van) bronnen. Daarnaast werd de methode ook verder verfijnd. Zo werden twee deelsectoren (en hun producten) toegevoegd aan de sector toerisme: de detailhandel in kampeer- en sportartikelen en in souvenirs, ambachtelijke producten en religieuze artikelen. Daarnaast wordt ook de organisatie van congressen en beurzen opgenomen. Verder werd de deelsector met betrekking tot de accommodatie van tweede verblijven (en haar producten) enkel meegenomen a rato van het belang in de kustgemeenten en niet meer van het belang in de gehele provincie West-Vlaanderen. Ten slotte werden de producten van de deelsector reisbureaus en touroperators voor 100% opgenomen en niet voor 79,8% zoals bij de sector, gezien de marges van touroperators enkel bij de sector en niet bij de producten weggelaten dient te worden.

In 2012 werd ook voor de eerste keer TSA –Tabel 7 over de tewerkstelling in toerisme ontwikkeld (situatie 2010). In het eindrapport van de TSA 2010 (Weekers, te verschijnen begin 2013) werd de methodologie in deze beknopt beschreven. Een uitgebreide versie van de methodologische achtergrond en de detailresultaten zijn terug te vinden in het detailrapport over de tewerkstelling in de sector toerisme 2008 en 2010 (Weekers, te verschijnen begin 2013).

Wat de concrete resultaten van de TSA 2010 voor het Vlaamse Gewest zijn, wordt hierna per tabel beschreven. Achtereenvolgens komen TSA-Tabellen 1, 2, 4, 5, 6 en 7 aan bod. In bijlage van deze managementsamenvatting worden de resultaten van elke TSA-Tabel ook schematisch weergegeven en wordt ter vergelijking ook telkens het resultaat van de TSA 2008 gegeven. Daarbij wordt ook kort de belangrijkste reden voor de verschillen tussen beide TSA's gegeven.

1.1. TSA-TABELLEN 1, 2 EN 4: TOERISTISCHE CONSUMPTIE IN HET VLAAMSE GEWEST 2010

Aan de consumptiezijde moeten we drie tabellen invullen:

- TSA-Tabel 1 voor het inkomend toerisme
- TSA-Tabel 2 voor het intern toerisme
- TSA-Tabel 4 voor de totale consumptieve bestedingen in het kader van toerisme.

In **TSA-Tabellen 1 en 2** (consumptie-uitgaven van inkomend en intern toerisme) worden de toeristen onderverdeeld in verschillende categorieën. In de eerste plaats onderscheiden we dag- en verblijfstoeristen. Daarnaast maken we een onderscheid volgens het doel van de reis: ontspanning, MICE (Meetings, Incentives, Congressen & Evenementen) of andere beroepsdoeleinden. Voor TSA-Tabel 1 moeten we daarenboven de herkomst van de toeristen kennen en voor TSA-Tabel 2 moeten we weten of de toeristen in het Vlaamse Gewest verblijven of hun bestemming elders is. Voor elk van deze groepen moeten we steeds het volume en de bestedingen van de toeristen trachten te

achterhalen. De resultaten zijn per groep toeristen af te lezen in het eindrapport met betrekking tot de TSA 2010 (Weekers, te verschijnen begin 2013).

Tabel 1: TSA-Tabellen 1 en 2, opsplitsing naar groepen toeristen

TSA-TABEL 1: INKOMEND TOERISME			TSA-TABEL 2: INTERN TOERISME		
1a: Wal en Brusselaars in Vlaams Gewest	Dag- toeristen	Ontspanning MICE andere zakenreizen	2a: Vlamingen in Vlaams Gewest	Dag- toeristen	ontspanning MICE andere zakenreizen
	Verblijfs- toeristen	Ontspanning MICE andere zakenreizen		Verblijfs- toeristen	ontspanning MICE andere zakenreizen
1b: Buitenlanders in Vlaams Gewest	Dag- toeristen	Ontspanning MICE andere zakenreizen	2b: Vlamingen die vertrekken naar Brussel of Wallonië of het buitenland	Dag- toeristen	ontspanning MICE andere zakenreizen
	Verblijfs- toeristen	Ontspanning MICE andere zakenreizen		Verblijfs- toeristen	ontspanning MICE andere zakenreizen

Op basis van verschillende onderzoeken en rapporten, het koppelen van verschillende databronnen, het schatten van bepaalde volumes en bestedingen of het toepassen van ratio's werden deze gegevens verzameld. De bronnen die gebruikt werden voor de opbouw van deze tabellen zijn: Toerime in Cijfers (2010), Vlaanderen Vakantieganger (2011), Reisgedrag van de Belgen (2010), KiTS (2010), Daguitstappenonderzoek (2011), Dagtoerisme aan de kust (2009), Travelpac (UK, 2010), MICE (2004), gebruikers vakantiewoningen (2011), ...

Aangezien al deze onderzoeken en brondata op verschillende jaren betrekking hebben, moeten we de gegevens in verband met de bestedingen steeds omzetten naar prijzen 2010. Dat gebeurt door het Indexcijfer der Consumptieprijzen (ICP) te gebruiken.

Omdat we voor bepaalde groepen toeristen geen onderscheid kunnen maken naar herkomst, nemen we hun uitgaven op in een aparte kolom in TSA-Tabel 4. Het betreft de bestedingen van de dagzakentoeeristen en van de tweede verblijvers. Daarnaast beschikken we voor de Vlamingen die voor het zakenmotief (zowel MICE als andere zaken) naar Wallonië, Brussel of het buitenland vertrekken (zowel dag- als verblijfstoeeristen) over geen enkele bron van informatie. Voor deze groepen toeristen kunnen we dus geen uitgaven opnemen. Enkel de transportkosten voor vervoer door de lucht worden opgenomen omdat we uitgaan van een ratio van 100% toeristisch verbruik van het aanbod.

Zowel voor het personenvervoer door de lucht als voor de diensten van reisbureaus, touroperators en gidsen werken we met deze 100%-ratio in Tabel 6. Reden hiervoor is dat er in beschikbare bronnen weinig tot geen informatie is opgenomen met betrekking tot toeristische uitgaven in deze, terwijl het toch voor de hand ligt dat de uitgaven aan deze producten toeristische uitgaven zijn. We werken dus in omgekeerde richting en gaan uit van een volledig toeristisch verbruik van het aanbod, dat we dan nadien herverdelen over de verschillende groepen toeristen in TSA-Tabellen 1 en 2.

In **TSA-Tabel 4** wordt de totale toeristische consumptie berekend. Daarvoor brengen we in eerste plaats de toerisme-uitgaven die in TSA-Tabel 1 en TSA-Tabel 2 werden verzameld samen. Zoals te zien is in tabel 2 komen we anno 2010 in totaal uit op 2,8 miljard euro bestedingen in het Vlaamse Gewest door het inkomend toerisme (dus de toeristen uit Wallonië, Brussel en het buitenland). Dat is

200 miljoen euro minder dan in 2008, een verschil dat te wijten is aan een dalend volume van de verblijfstoeristen uit Wallonië en Brussel en van de buitenlandse dagtoeristen. Voor het intern toerisme, dus de Vlaamse toeristen, komen we uit op een totale besteding van 6 miljard euro. Dat is zo'n 800 miljoen euro meer dan in 2008, te verklaren door een aanpassing in de methode voor het meten van de producten van reisbureaus en touroperators en door een toegenomen volume van de Vlaamse verblijfstoeristen in Vlaanderen. Voor de tweede verblijvers tellen we daarenboven ruim 662 miljoen euro aan toeristische consumptie-uitgaven en voor het dagzakentoeerisme komen we uit op ruim 1,2 miljard euro in 2010. In vergelijking met 2008 blijft het bedrag van de dagzakentoeeristen redelijk constant. De uitgaven door tweede verblijvers zijn in vergelijking met 2008 echter sterk gestegen: in 2010 komen we ruim 200 miljoen euro hoger uit. Reden hiervoor is dat de gemiddelde besteding per tweede verblijver sterk is toegenomen, het volume van de overnachtingen in tweede verblijven bleef nagenoeg constant.

Naast de toerisme-uitgaven zijn er nog andere vormen van toerismeconsumptie die we moeten opnemen in de TSA: de waarde van de accommodatie in eigen vakantiehuizen, de sociale overdrachten en de aankoop van duurzame toerismegoederen.

- De waarde van accommodatie in eigen vakantiewoningen schatten we aan de hand van het KiTS-onderzoek en het Vlaanderen Vakantiegangeronderzoek. In totaal wordt in 2010 een kleine 295 miljoen euro aan geschatte huurwaarde ingevoegd in de TSA. In 2008 kwamen we uit op een bedrag dat 40 miljoen euro hoger lag omdat de gemiddelde huurprijs van een huurvakantiewoning aan de kust toen hoger lag.
- Voor de berekening van de sociale overdrachten (aan cultuur, vervoer, toerisme) onderzoeken we de begrotingen van de Vlaamse overheid (incl. Fonds voor Eenmalige uitgaven en Toerisme Vlaanderen) en de vijf Vlaamse provinciale overheden. De sociale overdrachten die volgens het RMF mogen opgenomen worden in het kader van TSA-Tabel 4 zijn enkel die overdrachten of subsidies die de individueel te onderscheiden toerist ten goede komen. Met deze voorwaarde in het achterhoofd hebben we elke post op de verschillende begrotingen dan ook gescreend. Daarenboven gaan we voor de subsidies aan VZW's en koepelorganisaties na wat de hoofdfunctie van die VZW's is en kijken we in de jaarverslagen van de koepels na of en aan wie de koepels de ontvangen subsidies doorstorten. In totaal wordt een bedrag van 528 miljoen euro aan subsidies opgenomen in de TSA 2010, dat is een 15 miljoen euro meer dan in 2008.
- Ten slotte zijn er de duurzame toerismegoederen, waaronder we die goederen verstaan die voor toeristische doeleinden worden aangekocht en meermaals gebruikt worden zoals ski- of kampeermateriaal, maar ook caravans en mobilhomes. Aan de hand van de Verrijkte Kruispuntband Ondernemingen, de Belfirstdatabank van Bureau Van Dyck en de Huishoudbudgetenquête schatten we de uitgaven die toeristen voor deze goederen doen. We schatten dat de totale waarde in 2010 neerkomt op ruim 788 miljoen euro. Dit cijfer ligt een 170 miljoen euro hoger dan in 2008. Deze toename kan een werkelijke toename zijn, maar men moet ook rekening houden met het feit dat de gemiddelde bestedingen per uitgavencategorie in de Huishoudbudgetenquête vaak schommelen als gevolg van de onderzoeksmethode.

In totaal komen we voor TSA-Tabel 4 uit op een totaal van 12,3 miljoen euro aan toeristische consumptieve bestedingen in het Vlaamse Gewest in 2010.

Tabel 2: TSA-Tabel 4: Totale toerismeconsumptie in het Vlaamse Gewest in 2010 (in euro en prijzen 2010).

BESTEDINGEN	TOERISME UITGAVEN				ANDERE COMPONENTEN VAN TOERISTISCHE CONSUMPTIE				TOTAAL
	TSA-Tabel 1	TSA-Tabel 2	2e Verblijvers + VFK		Dagzaken-toeristen	Accommodatie 2e verblijven	Subsidies	Duurzame goederen	
			Kust	andere					
1 Accommodatie	512.505.014	465.864.904	-	-	-	294.148.382	-	-	1.272.518.300
2 Voeding- en drankverstrekking	584.478.382	448.348.136	231.902.771	15.356.836	221.284.243	-	-	-	1.501.370.368
3 Personenvervoer te land (spoor + weg + water)	57.929.649	282.324.978	24.720.347	3.916.926	272.026.940	-	178.461.262	-	819.380.101
4 Personenvervoer door de lucht	1.099.497.084	1.282.121.955	-	-	-	-	2.777.745	-	2.384.396.784
5 Diensten van reisagentschappen, tour operators en gidsen	3.983.979	2.790.382.947	-	-	-	-	-	-	2.794.366.926
6 Culturele diensten + diensten voor recreatie en sport	86.432.390	120.739.879	1.495.539	1.212.382	7.497.637	-	347.036.410	-	564.414.237
7 Restwaarde participation fee	41.694.443	41.229.400	-	-	670.738.366	-	-	-	753.662.209
8 Andere	435.800.106	572.115.417	346.319.098	37.583.834	75.293.171	-	-	788.523.093	2.255.634.719
TOTAAL	2.822.321.047	6.003.127.617	604.437.755	58.069.977	1.246.840.357	294.148.382	528.275.417	788.523.093	12.345.743.645

1.2. TSA-TABEL 5: TOERISTISCH AANBOD IN HET VLAAMSE GEWEST 2010

In TSA- tabel 5 moeten we gegevens invoeren die ons meer informatie geven over het aanbod van de in het Vlaamse Gewest geproduceerde toeristische dienstengroepen, uitgedrukt in basisprijzen, ongeacht of ze uiteindelijk toeristisch of niet-toeristisch worden gebruikt. Daarenboven geven we ook het intermediair verbruik en de toegevoegde waarde van de toeristische producenten weer.

Voor het invullen van TSA-Tabel 5 werken we steeds met de gegevens uit de regionale Input-Outputtabellen (IOT) en de regionale Aanbod- en Gebruikstabellen (AGT). De cijfers hebben betrekking op het jaar 2007 en worden ons ter beschikking gesteld op A-118 bedrijfstakkeniveau door het Federaal Planbureau¹. Gezien we werken met IOT van 2007, moeten alle cijfers ook omgezet worden naar prijzen 2010.

Welke de bedrijfstakken en producten zijn die tot de toerismesector behoren, wordt uitvoerig beschreven in het RMF aan de hand van NACE en CPA-codes. Deze codes trachten we in overeenstemming te brengen met de codes uit de aanbodtabel van de IOT. Omdat we bepaalde bedrijfstakinformatie op een hoger detailniveau nodig hebben dan de IOT ons kunnen geven, versleutelen we een aantal variabelen uit deze IOT aan de hand van de gedecentraliseerde RSZ-statistiek². Deze databank geeft op basis van de NACE-codes en op 5 digit-niveau informatie over de werknemersaantallen. We zijn ons bewust van het feit dat het gebruik van verdeelsleutels niet de meest ideale manier van werken is³, maar we beschikken niet over beter materiaal om tot op 5 digit-niveau een monetair aggregaat op te splitsen. In samenspraak met de leden van de Stuurgroep beslisten we om het jaartal waarvoor we de RSZ-gegevens gebruiken afhankelijk te maken van de IOT (in casu 2007) en te kiezen voor de situatie op 30 juni. Om de toeristische producten af te zonderen doen we eveneens beroep op de RSZ-statistiek.

Het resultaat van deze oefening kan in tabel 3 worden afgelezen. In totaal komen we uit op 8,9 miljard euro aan totale toegevoegde waarde van de toeristische sector. Dat is 500 miljoen euro minder dan in 2008, te verklaren door het feit dat we de sector met betrekking tot de accommodatie in tweede verblijven enkel meenemen a rato van haar belang in de kustgemeenten en niet langer in de gehele provincie West-Vlaanderen. Gezien de hoge toegevoegde waarde die de immosector genereert levert dit een relatief groot verschil op.

Bekeken over de verschillende deelsectoren zien we inderdaad dat de sector met betrekking tot de accommodatie in tweede verblijven goed is voor 23% van de totale toegevoegde waarde van de toeristische sector. Enkel de sector van restaurants en cafés heeft een hoger aandeel: 24%. Alle categorieën van vervoer nemen in totaal bijna 31% van de toegevoegde waarde voor hun rekening. De helft hiervan wordt op de weg en over het spoor gerealiseerd, de andere helft bij de verhuur van transportuitrusting en bij het luchtvervoer. Daarnaast wordt een kleine 10% van de toegevoegde waarde in de toeristische sector gerealiseerd in de deelsector cultuur, sport en recreatie. De deelsector van de reisbureaus en touroperators halen een aandeel van 3% en voor de kleinhandel (1,4%) en voor de organisatie van de congressen en beurzen (0,7) zijn de aandelen nog lager.

¹ Deze IOT werd door het Federaal Planbureau opgesteld in opdracht van OVAM met als doel het opstellen van een Vlaamse milieu IOT. Er werd door het Federaal Planbureau (FPB) gewezen op het feit dat we zeer voorzichtig moeten omgaan met de cijfers uit deze IOT en AGT omdat ze het resultaat zijn van een vrij mechanische verdeling. De interregionale relaties tussen de gewesten werden immers in kaart gebracht aan de hand van verdeelsleutels en niet aan de hand van geobserveerd cijfermateriaal.

² Gedecentraliseerd wil zeggen dat – in voorkomend geval – de werknemersaantallen van een vestiging van het bedrijf op een andere locatie (dan de hoofdzetel)aan die andere locatie toegerekend worden. In de gecentraliseerde statistiek worden alle werknemersaantallen aan de hoofdzetel toegerekend waar ook die werknemers werken.

³ Het instituut voor de Nationale Rekeningen (INR) past een gelijkaardige methode toe voor de regionalisering van een aantal macro-economische aggregaten.

Tabel 3: TSA-Tabel 5: Het aanbod van toeristische en andere producten in toeristische en andere bedrijfstakken in het Vlaamse Gewest in 2010 (in euro en in prijzen 2010).

	TOERISTISCHE BEDRIJFSTAKKEN											TOTAAL	ANDERE BEDRIJFS- TAKKEN	ALGEMEEN TOTAAL (in basisprijzen)
	1a Accommodatie	1b Accommodatie mbt tweede verblijven	2 Voeding- en drank-	3 Personen- vevoer te land	4 personen vervoer over water	5 personen vervoer door lucht	6 huur van transport- uitrusting	7 Reisagent- schappen, touroperato s + gidsen	8 Culturele , Recreatie- en sport- bedrijven	9 Kleinhandel souvenirs, sport en kampeer	10 Organisatie Congressen en beurzen			
1 a) Accommodatie	955.784.127	0	283.942.058	0	0	0	0	0	0	0	0	1.239.726.185	57.561.122	1.297.287.307
b) Accommod.(TV)	0	298.455.652	0	0	0	0	0	0	0	0	94.113	298.549.765	2.331.195.564	2.629.745.329
2 Voeding- en drank	223.199.999	0	5.045.988.713	2.160.531	0	0	0	52.306.870	152.285	0	0	5.323.808.398	595.967.625	5.919.776.024
3 Personenvervoer te land	0	0	0	2.149.431.047	0	0	0	0	0	0	0	2.149.431.047	279.384.500	2.428.815.547
4 Personenvervoer water	0	0	0	0	71.962.107	0	0	0	0	0	0	71.962.107	510.029.414	581.991.521
5 Personenvervoer lucht	0	0	0	0	0	1.994.498.718	0	0	0	0	0	1.994.498.718	367.466.533	2.361.965.251
6 Huur transportuitrusting	0	0	0	50.667.505	2.021.727	0	1.665.818.380	12.614.730	0	1.661.338	0	1.732.783.679	613.407.379	2.346.191.058
7 Reisagent. tour-operators en gidsen	0	0	0	73.147.132	0	0	0	2.081.385.538	0	0	0	2.154.532.670	544.901.284	2.699.433.954
8 Cultuur, recreatie en sportdiensten	7.227.092	0	0	0	0	0	0	0	1.507.228.110	0	0	1.514.455.202	813.740.655	2.328.195.857
9 Kleinhandel souvenirs, sport en kampeer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3.064.288	0	3.064.288	187.821.607	190.885.895
10 Diensten voor organisatie congressen en beurzen	0	0	259.372	0	0	0	33.336	0	0	19.701	2.372.758	2.685.167	132.159.986	134.845.153
11 Andere	35.707.423	2.400.823.780	757.808.399	368.028.052	494.436.967	383.032.598	339.982.005	31.554.139	420.930.000	235.827.325	153.549.574	5.621.680.263	437.931.195.225	443.552.875.489
TOTALE OUTPUT (basisprijzen)	1.221.918.640	2.699.279.432	6.087.998.542	2.643.434.266	568.420.801	2.377.531.316	2.005.833.720	2.125.554.407	1.980.464.981	240.724.938	156.016.446	22.107.177.489	444.364.830.894	466.472.008.383
INTERMEDIAR VERBRUIK (aankooprijzen)	612.720.317	635.485.813	3.932.332.360	1.341.284.735	475.468.922	1.985.406.728	1.065.781.911	1.824.483.171	1.123.029.070	111.759.504	95.580.969	13.203.333.501	268.531.311.272	281.734.644.774
TOEGEVOEGDE WAARDE (basisprijzen)	609.198.323	2.063.793.619	2.155.666.183	1.302.149.531	92.951.878	392.124.588	940.051.809	301.071.236	857.435.910	128.965.434	60.435.477	8.903.843.988	175.833.519.622	184.737.363.609

1.3. TSA-TABEL 6: DE ECONOMISCHE BETEKENIS VAN TOERISME IN HET VLAAMSE GEWEST 2010

TSA-Tabel 6 brengt de informatie uit de voorgaande TSA-Tabellen samen. Daarenboven voegen we informatie over import toe en houden we rekening met belastingen, subsidies en handels- en transportmarges om de overgang te kunnen maken tussen het aanbod aan basisprijzen en de consumptie tegen aankooprijzen. Door het totale aanbod van een bepaald product (berekend in TSA-Tabel 5) te koppelen aan de totale toeristische consumptie van dat product (verzameld in TSA-Tabel 4) worden de **toerismeratio's per product** berekend. Door deze ratio's vervolgens in elke bedrijfstak toe te passen op de aanbodgegevens kunnen we dan ook berekenen hoe groot het aandeel van de output in een bepaalde sector is, dat door toeristen wordt verbruikt. Dit laatste noemen we het **toerismeaandeel van het aanbod**.

Op basis van deze toerismeratio's en -aandelen kunnen dan twee belangrijke indicatoren berekend worden:

- **De bruto toegevoegde waarde van de toeristische industrie** (Gross value added of tourism industries of GVATI) omvat de toegevoegde waarde gegenereerd door de toeristische industrie, ongeacht het toeristisch verbruik. Deze indicator laat dus de toegevoegde waarde van de niet-toeristische industrie buiten beschouwing, hoewel deze ook producten kunnen leveren die worden afgenomen door toeristen. De bruto toegevoegde waarde van de toeristische industrie in het Vlaamse Gewest kan afgelezen worden uit TSA-tabel 5 en TSA-tabel 6: de totale toegevoegde waarde van de output van de toeristische bedrijfstakken is goed **voor 8,9 miljard euro, of 4,8% van de totale toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest in 2010**. Dat is 0,4 procentpunten minder dan in de TSA 2008, maar zoals gezegd is dat te wijten aan het iets anders berekenen van de accommodatie met betrekking tot tweede verblijven. Zonder wijziging aan de methode zouden we eenzelfde cijfer als in 2008 uitkomen, aangezien we met dezelfde IOT werken.
- **De directe bruto toegevoegde waarde van toerisme** (tourism direct gross value added of TDGVA) neemt de toegevoegde waarde op van zowel de toeristische industrie als de andere industrie, maar enkel voor het aandeel dat in deze sectoren ook daadwerkelijk door toeristen wordt afgenomen. In deze indicator wordt dus de productie van industrieën buiten beschouwing gelaten die door niet-toeristen wordt afgenomen. De directe bruto toegevoegde waarde van toerisme in het Vlaamse Gewest kan enkel in TSA-tabel 6 worden afgelezen en is in totaal **gelijk aan 4,4 miljard euro, of 2,4% van de totale toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest in 2010**. Twee derde van dit bedrag, namelijk 2,9 miljard euro wordt gegenereerd als toegevoegde waarde voor het toeristisch verbruik in de toeristische bedrijfstakken. De toegevoegde waarde voor het toerismeaandeel in de niet-toeristische bedrijfstakken is gelijk aan 1,5 miljard euro. De totale bruto toegevoegde waarde van toerisme is in 2010 0,1 procentpunt hoger dan in 2008. Reden is hier in de eerste plaats een toename van de bestedingen aan de consumptiezijde. Deze toename wordt echter afgezwakt door een aanpassing van de methode in de opbouw van TSA-tabel 5. Naast het aanpassen van de berekeningswijze van de immobiële sector met betrekking tot de tweede verblijven, werden ook de marges van de touroperators enkel bij de sector opgenomen en niet meer bij de producten. Als we niets zouden veranderd hebben aan de opbouw van TSA-tabel 5, zou het aandeel van de directe toegevoegde waarde van toerisme in de totale toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest in 2010 gelijk zijn aan 2,6%.

Tabel 4: Indicatoren voor het belang van toerisme in de economie in het Vlaamse Gewest in 2010 (prijzen 2010).

	Toegevoegde waarde van de totale output = Bruto toegevoegde waarde van de toeristische industrie		Toegevoegde waarde van het toeristisch verbruik = Directe bruto toegevoegde waarde van toerisme	
	Absoluut	Relatief tov TW in Vlaamse Gewest (185 miljard)	Absoluut	Relatief tov TW in Vlaamse Gewest (185 miljard)
Vlaamse economie	185 miljard euro	100%	4,4 miljard euro	2,4%
Toeristische bedrijfstakken	8,9 miljard euro	4,8%	2,9 miljard euro	1,6%
Andere bedrijfstakken	175,8 miljard euro	95,2%	1,5 miljard euro	0,8%

Naast het globale beeld, kunnen we ook de toegevoegde waarde per sector berekenen. Voor de gebruikte methode verwijzen we naar het rapport over de TSA 2010 (Weekers, te verschijnen begin 2013) en over de TSA 2008 (Weekers, 2012). Bekijken we het relatieve belang van de verschillende toeristische bedrijfstakken in het totaal van de directe bruto toegevoegde waarde van toerisme in het Vlaamse Gewest, dan zien we dat vooral de horecasector erg belangrijk is. Hotels en andere accommodatie zijn immers goed voor 20,7% van de toegevoegde waarde van het toeristisch verbruik in de toeristische industrie. De restaurants en cafés doen zelfs nog beter met een aandeel van 26,3%. Het personenvervoer over de weg, het spoor en het water vertegenwoordigt 18,2% in de toegevoegde waarde van het toerismeverbruik in de toeristische bedrijfstakken. Het personenvervoer door de lucht is goed voor 13,6% aandeel, gevolgd door de sector van de reisbureaus en touroperators (10,4%). Culturele, recreatie en sportbedrijven zijn daarnaast verantwoordelijk voor 8,8% van de 2,9 miljard euro aan directe bruto toegevoegde waarde van toerisme, gegenereerd door de toeristische bedrijfstakken.

Tabel 5: Directe toegevoegde waarde van toerisme in het Vlaamse Gewest in 2010 (prijzen 2010), per bedrijfstak.

	Toegevoegde waarde van het toeristisch verbruik = Directe bruto toegevoegde waarde van toerisme	
	TOERISTISCHE BEDRIJFSTAKKEN 2,8 miljard euro = 100%	ALLE BEDRIJFSTAKKEN 4,1 miljard euro = 100%
Accommodatie	20,7%	13,7%
Accommodatie tweede verblijven	1,9%	1,3%
Voeding en drankverstreking	26,3%	17,4%
Personenvervoer over weg, spoor en water	18,2%	12,0%
Personenvervoer door de lucht	13,6%	9,0%
Reisagentschappen, touroperators en gidsen	10,4%	6,9%
Culturele, recreatie en sportbedrijven	8,8%	5,8%
Andere bedrijfstakken	Niet van toepassing	33,9%

Betrekken we ook de andere bedrijfstakken in het verhaal, dan zien we dat de niet-toeristische bedrijfstakken verantwoordelijk zijn voor 33,9% van de directe bruto toegevoegde waarde van toerisme. De aandelen van de toeristische sectoren zijn nu wat lager, maar de onderlinge verhouding van belangrijkheid blijft. De restaurants en cafés zijn goed voor 17,4% van de totale directe bruto toegevoegde waarde van toerisme, de accommodatie levert 15% van dat totaal. Het personenvervoer over de weg heeft een aandeel van 12% in de bruto toegevoegde waarde van toerisme en ook het luchtvervoer is goed voor een aandeel van 9%. Reisagentschappen, touroperators en gidsen nemen 6,9% van de bruto toegevoegde waarde van toerisme in het Vlaamse Gewest voor hun rekening en de culturele, recreatie- en sportbedrijven 5,8%.

1.4.TSA-TABEL 7: TEWERKSTELLING IN DE SECTOR TOERISME IN HET VLAAMSE GEWEST 2010

Voor de gegevens over tewerkstelling werd een beroep gedaan op **verschillende bronnen**. Voor de loontrekkende tewerkstelling doen we een beroep op de gedecentraliseerde RSZ-statistiek, voor de zelfstandigen wordt gewerkt met de data aangeleverd door het RSVZ, het Rijksinstituut voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen, meer bepaald op de telling van de aangesloten verzekeringsplichtigen. Voor de jobstudenten wordt ook met data van de RSZ gewerkt, al moeten deze nog worden verwerkt tot het gemiddeld aantal jobstudenten om zoals bij de andere brondata te komen tot een momentopname van het aantal jobs. Voor de uitgebreide methodologische achtergrond verwijzen we graag naar het detailrapport over tewerkstelling in de sector toerisme in 2008 en 2010 (Weekers, te verschijnen begin 2013). Graag geven we wel al mee dat de toeristische sector werd afgebakend, zoals internationaal aangegeven en zoals in de andere tabellen van de TSA.

We presenteren de resultaten van 2010 op gewestniveau. Voor de totale **tewerkstelling in de toeristische sector in het Vlaamse Gewest in 2010** komen we uit op een totaal van 131.169 loontrekkende jobs, 45.013 jobs voor zelfstandigen en helpers en 2.246 jobs voor studenten. Vooral jobstudenten zijn erg actief in de sector: 13,51% van de jobs voor studenten situeren zich in de toeristische sector. Bij de loontrekkende jobs zien we een aandeel van 6,02% en bij de jobs voor zelfstandigen en helpers een aandeel van 7,62%. In 2010 waren dus duidelijk meer jobs in de toeristische sector in het Vlaamse gewest dan in 2008 : we telden een 500-tal meer jobs voor studenten, ruim 5.000 loontrekkende jobs meer en maar liefst 15.000 meer zelfstandige jobs in 2010. Vooral dat laatste is erg hoog, want houdt een stijging van ongeveer 50% in ten opzichte van 2008.

Wat de aandelen van de **verschillende deelsectoren** binnen de toeristische sector betreft zijn er slechts heel kleine verschillen tussen de gewesten en tussen 2008 en 2010. De grootste groep van de toeristische jobs vinden we terug in de restaurants en cafés: ongeveer 40% van de loontrekkende, maar liefst 70% van de jobs door zelfstandigen en ook 72% van de studentenjobs. Het feit dat het aandeel zelfstandigen in de RECA zo hoog ligt heeft deels te maken met het feit dat we niet over alle zelfstandigen in de toeristische sector informatie hebben en de aandelen dus hoger zijn dan de werkelijke situatie. Dat is ook zo bij de diensten voor cultuur, sport en recreatie, waar 24% van de zelfstandige jobs voor toerisme onder vallen. Dit naast een aandeel van 16% van de loontrekkende en 9% van de studentenjobs. Ook het personenvervoer speelt een grote rol in het aantal jobs in de toeristische sector. In het Vlaamse Gewest zien we een aandeel van 27% bij de loontrekkenden en slechts 3% van de toeristische studentenjobs in de deelsector personenvervoer. In de andere deelsectoren zien we een aandeel van 10% of minder.

Wat het **verschil tussen mannen en vrouwen** in de toeristische jobs betreft zien we over het algemeen een klein overwicht voor de mannen: bij de loontrekkenden zijn er 61% mannen, bij de zelfstandigen en helpers 58%. Dit beeld zien we in elke deelsector: bij de horeca is er een aandeel van 56% mannen, in de deelsector cultuur, sport en recreatie wordt dat zelfs 66%. Bij de loontrekkenden geeft de vervoerssector de doorslag: hier is immers 76% van de werknemers een man. De mannen zijn ook nog nipt in de meerderheid in de diensten voor cultuur (50,1%), voor sport en recreatie (53,3%) en in de reca-sector (55,6%). Enkel in de accommodatiesector is er een duidelijk overwicht van vrouwen: 63% van de loontrekkenden in deze sector is een vrouw. In vergelijking met 2008 zijn er weinig verschuivingen.

TABEL 6: TSA-tabel 7: De totale tewerkstelling van loontrekkenden, zelfstandigen en helpers en jobstudenten (in vestigingen en jobs) in de sector toerisme in het Vlaamse Gewest, naar geslacht en regime in 2010.

	LOONTREKKEND								ZELFSTANDIGEN EN HELPERS						JOB-STUDENT
	Vestigingen	% Man	% Vrouw	Totaal in jobs	% Vol-tijds	% Deel-tijds	% Andere	Totaal in VTE	% Man	% Vrouw	Totaal in jobs	% Hoofd-beroep	% Bij-beroep	% Na pensioen	
Accommodatie	1.057	37,0	63,0	11.928	51,9	39,7	8,4	8.104	55,8	44,2	1.803	79,4	16,9	3,7	234
Hotels en motels	727	40,9	59,1	8.074	58,5	33,6	7,9	5.894	-	-	-	-	-	-	126
Overig logies voor kortstondig verblijf	330	28,8	71,2	3.854	37,3	53,2	9,5	2.210	-	-	-	-	-	-	108
Accommodatie mbt tweede verblijven (in de kustgemeenten)	660	25,4	74,6	1.110	41,6	58,4	0,0	682	-	-	-	-	-	-	19
Handel in en verhuur van onroerend goed	29	37,3	62,7	51	46,0	54,0	0,0	34	-	-	-	-	-	-	3
Beheer en bemiddeling onroerend goed	631	24,8	75,2	1.059	41,4	58,6	0,0	648	-	-	-	-	-	-	16
Voeding en drankverstrekkers	11.981	48,3	51,7	53.012	27,8	54,6	17,6	25.726	55,8	44,2	32.473	79,4	16,9	3,7	1.584
Restaurants, fast-food zaken, snackbars, frituren	9.284	49,2	50,8	43.385	29,6	53,7	16,7	22.042	-	-	-	-	-	-	1.379
Cafés, discotheken, dancings e.d.	2.697	44,3	55,7	9.627	20,1	58,6	21,3	3.684	-	-	-	-	-	-	205
Personenvervoer	1.062	81,0	19,0	35.002	75,0	24,3	0,7	30.393	-	-	-	-	-	-	68
Personenvervoer per spoor	137	92,2	7,8	10.699	84,3	15,7	0,0	10.248	-	-	-	-	-	-	28
Personenvervoer over de weg	486	86,0	14,0	5.999	59,7	39,3	1,0	4.334	-	-	-	-	-	-	10
Overig personenvervoer te land, n.e.g.	283	81,9	18,1	12.595	74,7	23,8	1,5	10.500	-	-	-	-	-	-	21
Personenvervoer over water	6	71,6	28,4	116	85,3	14,7	0,0	107	-	-	-	-	-	-	0
Personenvervoer door de lucht	47	50,8	49,2	4.209	72,9	27,1	0,0	3.982	-	-	-	-	-	-	5
Huur van transportuitrusting	103	56,7	43,3	1.384	77,3	22,0	0,7	1.223	-	-	-	-	-	-	4
Reisbureaus, reisorganisatoren, reserveringsbureaus ed.	774	29,9	70,1	5.142	66,4	33,5	0,1	3.929	-	-	-	-	-	-	17
Diensten voor cultuur	1.048	50,1	49,9	9.750	66,0	33,2	0,8	5.128	66,0	34,0	10.737	47,2	46,8	6,0	45
Productie, exploitatie, beheer en diensten scheppende en uitvoerende kunst	775	50,5	49,5	6.088	67,6	31,2	1,2	3.353	-	-	-	-	-	-	34
Musea en monumentenzorg, botanische tuinen, dierentuinen e.d	273	49,5	50,5	3.662	63,2	36,7	0,0	1.775	-	-	-	-	-	-	11
Diensten voor sport- en recreatie	1.750	53,3	46,7	11.449	57,0	39,1	3,8	5.098	-	-	-	-	-	-	207
Verhuur van sport- en kampeerartikelen	18	73,9	26,1	115	52,2	47,8	0,0	80	-	-	-	-	-	-	1
Beheer en exploitatie van sportcentra en overige sportactiviteiten	1.284	50,4	49,6	8.157	52,3	45,4	2,4	3.075	-	-	-	-	-	-	95
Kermisattracties, pretparken en overig amusement	101	56,9	43,1	793	67,3	26,9	5,8	615	-	-	-	-	-	-	33
Kansspelen, recreatieparken en overige activiteit ivm recreatie	347	60,9	39,1	2.384	64,3	28,9	6,8	1.328	-	-	-	-	-	-	78
Kleinhandel van landspecifieke, karakteristieke toerismegoederen	483	45,2	54,8	2.739	58,6	41,4	0,0	2.215	-	-	-	-	-	-	60
Sport- en kampeerartikelen, souvenirs en ambachtelijke prod.															
Niet toerisme karakteristieke bedrijven: Organisatie congressen en beurzen	239	55,6	44,4	1.037	70,2	25,0	4,8	846	-	-	-	-	-	-	30
TOTAAL TOERISTISCHE BEDRIJFSTAKKEN	19.054	56,3	44,1	131.169	49,8	41,2	8,9	82.131	58,2	41,8	45.013	71,7	24,1	4,2	2.246
Aandeel toeristische bedrijfstakken in totale tewerkstelling	11,90	6,42	5,63	6,02	4,50	6,91	11,67	4,67	6,78	9,21	7,62	7,79	8,14	4,38	13,51

BRON: RSZ, RSVZ, VKBO, bewerking SVR.

Opgesplitst naar regime is er een beperkt overwicht voor voltijds werk: 49,8% werkt voltijds, 41,2% deeltijds en 8,9% werkt in een speciaal regime. Deze laatste groep omvat de seizoen- en interimarbeiders die dus met tijdelijke contracten werken. Het hoge aandeel van deeltijdse arbeid is vooral te wijten aan een overwicht van deeltijdse arbeid in de deelsector restaurants en cafés. Ook in de accommodatiesector met betrekking tot de tweede verblijven is er een beperkt overwicht voor deeltijdse jobs. In de andere deelsectoren is er immers een overwicht voor voltijds werk. Voor de zelfstandigen zien we dat 72% van de jobs in de toeristische sector jobs in hoofdberoep zijn. 24% van de jobs wordt in bijberoep uitgeoefend en de overige 4% zijn jobs die worden uitgeoefend door mensen die na hun pensioen nog actief zijn. Vooral in de horeca is het overwicht voor een uitoefening in hoofdberoep groot. Voor de zelfstandigen beschikten we in 2008 over gelijkaardige informatie. Toen was er globaal en in de verschillende deelsectoren nog een groter aandeel voor de jobs in hoofdberoep. Daaruit kunnen we afleiden dat de jobs voor zelfstandigen en helpers die tussen 2008 en 2010 extra werden gecreëerd, vooral jobs in bijberoep waren. Bekijken we de absolute cijfers dan zien waarbij de jobs voor zelfstandigen in hoofdberoep en na het pensioen een toename van ongeveer 40% tussen 2008 en 2010, terwijl dat bij de jobs voor zelfstandigen in bijberoep maar liefst 92% is.

In het detailrapport (Weekers, te verschijnen begin 2013) worden de verschillende vormen van tewerkstelling ook **per macrobestemming** gepresenteerd. De details kan u daar bekijken, maar algemeen gezien valt op dat het aandeel van de toeristische tewerkstelling in de totale tewerkstelling vooral aan de kust erg hoog is. We zien er aandelen van 10% bij de zelfstandigen over 19% bij de loontrekkenden tot 37% bij de jobstudenten. In de andere macrobestemmingen lagen de aandelen steeds tussen de 5% en 8% van alle jobs. Bekijken we daarnaast het belang van de kust in de totale toeristische tewerkstelling in het Vlaamse Gewest dan is deze goed voor 8% van alle toeristische tewerkstelling. De kunststeden zijn goed voor 26% van de toeristische tewerkstelling in het Vlaamse Gewest en de regio's voor 66%. In beide gewesten samen neemt het Vlaamse Gewest 76% van alle jobs in de toeristische sector op en het Brussels Hoofdstedelijke Gewest 24%.

Als we de output of bestedingsgegevens (TSA-Tabel 5 of 6) naast de tewerkstellingsgegevens leggen kunnen we berekenen **hoeveel jobs er zijn per 1 miljoen euro output** of bestedingen. Bekijken we de totale sector toerisme, dan zien we dat er per 1 miljoen euro output of bestedingen in totaal 8,1 directe jobs worden gegenereerd: 5,9 jobs zijn loontrekkende jobs, er zijn 2 jobs voor zelfstandigen en helpers en 0,1 voor studenten. Dit cijfer is een gemiddeld cijfer, maar dat gemiddelde ligt duidelijk hoger dan de gemiddelde cijfers voor alle bedrijfstakken samen (6 jobs in totaal). Het gemiddelde verbergt de verschillen tussen de deelsectoren. Bekijken we de toeristische deelsectoren dan zien we dat 1 miljoen euro output of bestedingen in enkele deelsectoren minder dan 6 jobs opleveren: het personenvervoer en de reisbureaus en touroperators en gidsen. Daarnaast levert 1 miljoen euro omzet in de accommodatie of de kleinhandel 11,5 directe jobs op. In de restaurants en cafés en in de cultuur- en recreatiesector zijn er zelfs 14 tot 16 jobs per 1 miljoen euro output of bestedingen. We kennen enkel voor de loontrekkenden het aantal jobs in VTE. Als we deze VTE in rekening brengen, dan komen we uit op gemiddeld 3,7 loontrekkende VTE per 1 miljoen euro output in de gehele toeristische sector. In totaal komen we dan uit op 5,9 jobs per 1 miljoen euro output in de toeristische sector in het Vlaamse Gewest.

Daarnaast kunnen we de toerismeaandelen (uit TSA-Tabel 6) toepassen op de tewerkstelling. Op die manier kunnen we de **toeristische tewerkstelling** berekenen. Men neemt dan enkel de tewerkstelling op, waarvan men schat dat deze verantwoordelijk is voor dat deel van de output dat door toeristen wordt gekocht. Als we op deze manier werken nemen we 32% op van de tewerkstelling in de toeristische bedrijfstakken en 0,84% van de niet-toeristische bedrijfstakken. Als we beide aantallen optellen komen voor het Vlaamse Gewest uit op bijna 60.000 loontrekkende toeristische jobs, of 2,7% van alle loontrekkende jobs in het Vlaamse Gewest. Voor de zelfstandige jobs komen we uit op ruim 6.000 toeristische jobs of een aandeel van 3,3% en voor de jobstudenten zien we een aandeel van 5,1% toeristische jobs. Alle vormen van tewerkstelling opgeteld, zien we dat de toeristische tewerkstelling in het Vlaamse Gewest goed is voor 2,9% van alle jobs in het Vlaamse Gewest in 2010.

2. RESULTATEN VAN DE SCHATTING VAN DE TSA VOOR HET BRUSSELSE HOOFDSTEDELIJKE GEWEST EN VOOR HET VLAAMSE EN BRUSSELSE HOOFDSTEDELIJKE GEWEST SAMEN

Nadat de TSA voor het Vlaamse Gewest werd ontwikkeld, hebben we ook een schatting gemaakt van de resultaten van een TSA voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Door een groot deel van de informatie niet te gaan opsplitsen naar de details, maar enkel in globale vorm op te nemen, konden we redelijk snel een aantal cijfers berekenen en schatten. Dat is het geval voor TSA-Tabellen 1, 2 en 4 die de toeristische bestedingen en consumptie meten. Wat het aanbod betreft, konden we een beroep doen op de regionale IOT voor Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, die opnieuw door het Federaal Planbureau ter beschikking werd gesteld. TSA-Tabel 5 werd dus wel volledig opgesteld en niet geschat. Enige wat niet werd opgenomen zijn alle activiteiten van bedrijven in het kader van accommodatie in tweede verblijven. Ook TSA-Tabel 7 werd volledig ontwikkeld voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest.

Aan de hand van deze TSA-Tabel 5 kan de **totale toegevoegde waarde van toeristische industrie in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest** berekend worden. Deze is in 2010 gelijk aan **3,33 miljard euro of 5,59%** van de totale toegevoegde waarde in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Dat is 150 miljoen euro meer dan in de TSA 2008. Het aandeel ligt ook 0,13 procentpunten hoger. De enige wijzingen die gebeurden zijn het toevoegen van de twee kleine extra sectoren: de kleinhandel in souvenirs ed. en de organisatie van congressen. Brengen we deze cijfers samen met de gegevens uit de TSA van het Vlaamse Gewest, dan bekomen we de **totale toegevoegde waarde van toeristische industrie in beide gewesten samen**. Deze is gelijk aan **12,2 miljard euro of 5,0%** van de totale toegevoegde waarde in beide gewesten samen. Voor het Vlaamse Gewest alleen kwamen we eerder uit op 8,9 miljard euro of 4,8%.

In TSA-Tabel 6 werd ook voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest alle eerder verzamelde informatie samengebracht. Op die manier kunnen we de **directe toegevoegde waarde van toerisme in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest** berekenen. Deze is gelijk aan **2,5 miljard euro of 4,3%** van de totale toegevoegde waarde in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. De sterke toename tegenover de TSA 2008 is volledig te verklaren door het apart invoegen van de diensten van de organisatie van beurzen en congressen en vooral van het invoegen van een 100% ratio in deze. Brengen we deze cijfers samen met de gegevens uit de TSA van het Vlaamse Gewest, dan bekomen we de **directe toegevoegde waarde van toerisme in beide gewesten samen**. Deze is gelijk aan **6,9 miljard euro of 2,8%** van de totale toegevoegde waarde in het Vlaamse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest samen. Voor het Vlaamse Gewest alleen kwamen we eerder uit op 4,4 miljard euro of 2,4%.

TSA-Tabel 7 werd ook de **tewerkstelling in de sector toerisme in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest** in 2010 in kaart gebracht. We tellen 51.079 loontrekkende jobs, 5.739 jobs voor zelfstandigen en helpers en 222 jobs voor studenten. Vooral jobstudenten zijn erg actief in de sector: 11,59% van de jobs voor studenten situeren zich in de toeristische sector. Bij de loontrekkende jobs zien we een aandeel van 8,24% en bij de jobs voor zelfstandigen en helpers een aandeel van 6,62%. Ook hier zien we een enorme toename van het aantal zelfstandige jobs in de toeristische sector: in 2010 zijn er dubbel zoveel als in 2008. Bij de andere vormen van tewerkstelling zien we daarentegen een terugval: er zijn 3 jobstudenten minder in 2010 en 3.000 jobs voor loontrekkenden minder in het Brusselse Hoofdstedelijke gewest dan in 2008. De opsplitsing naar deelsectoren, naar geslacht en naar regime is in het Brusselse hoofdstedelijke Gewest in grote lijnen gelijklopend met deze in het Vlaamse Gewest. De jobs voor zelfstandigen die er in de periode 2008-2010 extra werden gecreëerd in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest, zien we (anders dan in het Vlaamse Gewest) dat het zowel jobs in hoofdberoep als in bijberoep zijn en dat deze jobs zich vooral situeren in de horeca.

3. BENCHMARK ECONOMISCHE INDICATOREN TOERISME IN HET VLAAMSE EN BRUSSELSE HOOFDSTEDELIJKE GEWEST

Om de waarde van de hierboven beschreven cijfers en percentages goed in te schatten is het belangrijk dat we ze kunnen vergelijken met cijfers uit andere bedrijfstakken en uit andere landen. In de eerste plaats komt de bruto toegevoegde waarde van de toeristische industrie aan bod, daarna de directe bruto toegevoegde waarde van toerisme en ten slotte de tewerkstelling.

3.1. BRUTO TOEGEVOEGDE WAARDE VAN DE TOERISTISCHE INDUSTRIE

De bruto toegevoegde waarde van de toeristische industrie in het Vlaamse Gewest is goed voor 8,9 miljard euro of 4,8% van de totale toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest. Voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest kwamen we in 2010 uit op 3,3 miljard euro of 5,6% van de totale toegevoegde waarde in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Tellen we deze cijfers uit beide gewesten op dan komen we in totaal uit op 12,2 miljard euro aan toegevoegde waarde van de toeristische industrie of 5% van de totale toegevoegde waarde in beide gewesten samen. Deze percentages vergelijken we in de eerste plaats met het aandeel van andere bedrijfstakken in de toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest.

Tabel 7: Aandeel van de toegevoegde waarde van verschillende groepen van bedrijfstakken in de totale toegevoegde waarde van het Vlaamse Gewest in 2010, in %.

Bedrijfstakken (Nace 2008)	Aandeel in toegevoegde waarde Vlaamse Gewest 2010
Landbouw, bosbouw en visserij (AA)	0,9
Winning van delfstoffen (BB)	0,0
Industrie	16,8
Vervaardiging van voedingsmiddelen, dranken en tabaksproducten (CA)	2,7
Vervaardiging van textiel, kleding, leer en producten van leer (CB) en houtindustrie, vervaardiging van papier(waren), drukkerijen (CC)	1,9
Vervaardiging van cokes en geraffineerde aardolieproducten (CD)	0,3
Vervaardiging van chemische producten (CE)	2,9
Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten (CF)	0,7
Vervaardiging van producten van rubber, kunststof en van anderen niet-metaalhoudende minerale producten (CG)	1,5
Vervaardiging van metalen in primaire vorm en van producten van metaal, exclusief machines en apparaten (CH)	2,5
Vervaardiging van informaticaproducten en van elektronische en optische producten (CI), van elektrische apparatuur (CJ) en van machines, apparaten en werktuigen n.e.g. (CK)	2,1
Vervaardiging van transportmiddelen (CL)	1,3
Vervaardiging van meubelen en overige industrie, reparatie en installatie van machines en apparaten (CM)	0,9
Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht (DD)	1,7
Distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering (EE)	0,8
Bouwnijverheid (FF)	6,6
Groot- en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen (GG)	14,3
Vervoer, opslag en telecommunicatie (HH+JB)	7,5
Verschaffen van accommodatie en maaltijden (II)	1,7
Uitgeverijen, audiovisuele diensten en uitzendingen (JA)	0,7
Informaticadiensten en dienstverlenende activiteiten op gebied van informatie (JC)	1,7
Financiële activiteiten en verzekeringen (KK)	3,5
Exploitatie van en handel in onroerend goed (LL)	9,0
Rechtskundige en boekhoudkundige dienstverlening, hoofdkantoren, adviesbureaus, architecten en ingenieurs; technische testen (MA)	8,3
Speur- en ontwikkelingswerk op wetenschappelijk gebied (MB) en	0,3
Reclamewezen en marktonderzoek; overige gespecialiseerde wetenschappelijke en technische activiteiten (MC)	0,6
Administratieve en ondersteunende diensten (NN)	4,5
Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen (OO)	5,2
Onderwijs (PP)	6,5
Menselijke gezondheidszorg (QA)	5,1
Maatschappelijke dienstverlening (QB)	2,5
Kunst, amusement en recreatie (RR) en overige diensten (SS)	1,6
Huishoudens als werkgever; niet-gedifferentieerde productie van goederen en diensten door huishoudens voor eigen gebruik (TT)	0,2
Totale bruto toegevoegde waarde (B.1g)	100

BRON: nbb, bewerking SVR

De toeristische sector wordt volgens het RMF gedefinieerd als een groep van (delen van) verschillende bedrijfstakken. In tabel 7 wordt het aandeel van verschillende bedrijfstakken in de totale toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest in beeld gebracht. Het valt meteen op dat er vele bedrijfstakken een lager percentage halen dan 4,8% voor de toeristische bedrijfstakken in het Vlaamse Gewest. In de groep van de industriële activiteiten zijn er slechts drie bedrijfstakken die meer dan 2% halen als aandeel toegevoegde waarde in de totale toegevoegde waarde: de voedings- en genotindustrie haalt 2,7%, de chemische industrie 2,9% en de metaalindustrie 2,5%. Ook de totale toegevoegde waarde van de sector met betrekking tot de productie en distributie van elektriciteit, gas en water (2,5%), van de informaticasector (1,7%) of van de gehele financiële sector (3,5%) is een stuk lager dan die van de toeristische sector. Het aandeel in de toegevoegde waarde van de administratieve en ondersteunende diensten (4,5%), van de gezondheidszorg (5,1%) en van de openbare besturen, defensie en sociale verzekeringen (5,2%) is vergelijkbaar met dat van de toeristische sectoren. Het onderwijs (6,5%) en de bouwnijverheid (6,6) scoren net iets hoger. De sectoren waarvan het aandeel in de toegevoegde waarde veel hoger ligt dan bij toerisme, groeperen vaak verschillende grotere deelsectoren. Het betreft alle diensten met betrekking tot de exploitatie van en handel in onroerend goed (9%), de van zakelijke dienstverlening (8,3%) en de groot- en detailhandel (14,3%).

Een tweede manier om de bruto toegevoegde waarde van de toeristische industrie te beoordelen, is door te kijken naar de andere landen waar reeds een TSA werd opgesteld. Bij deze vergelijking moeten we enige voorzichtigheid aan de dag leggen, want hoewel het theoretisch raamwerk voor de TSA in het RMF werd vastgesteld, verschilt de gebruikte methode in verschillende landen.

Tabel 8: Aandeel van de toegevoegde waarde van de toeristische bedrijfstakken in de totale toegevoegde waarde, berekend op basis van TSA-tabel 6 in verschillende Europese lidstaten.

Landen met een volledige TSA, die op regelmatige basis wordt geüpdatet			Landen waar een eerste pilootstudie van de TSA werd opgebouwd		
	Aandeel toeristische bedrijfstakken in de bruto toegevoegde waarde	Jaartal TSA		Aandeel toeristische bedrijfstakken in de bruto toegevoegde waarde	Jaartal TSA
Litouwen	2,8	2006	Letland	4,4	2004
Finland	3,9	2001	Vlaams Gewest	4,8	2010
Tsjechie	4,6	2006	Vlaams + Brussels G.	5,0	2010
Vlaams Gewest	4,8	2010	Duitsland	5,2	2000
Vlaams+ Brussels G.	5,0	2010	Brussels H. Gewest	5,6	2010
Denemarken	5,2	2006	Ierland	19,6	2000
Hongarije	5,2	2005	Slovakije	/	2006
Brussels H. Gewest	5,6	2010	V. Koninkrijk	/	2000
Polen	6,2	2002	Slovenie	/	2003
Portugal	8,1	2004	Frankrijk	/	2005
Oostenrijk	8,2	2007			
Estland	17,7	2004			
Cyprus	20,5	2007			
Spanje	22,3	2004			
Nederland	/				

BRON: Eurostat manual volume 2, 2009, bewerking SVR

Met een percentage van 4,8% is het Vlaamse Gewest een goede middenmoter en scoren we hoger dan Litouwen, Finland, Letland en Tsjechië. We scoren daarnaast iets minder sterk als Denemarken, Hongarije en Duitsland. Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest scoort iets hoger, waardoor ook het totaal voor beide gewesten wat hoger uitkomt. Landen die nog een hoger aandeel in de toegevoegde waarde hebben, zijn vooral typische toerismelanden zoals Portugal, Oostenrijk, Cyprus en Spanje. Ook Estland en Ierland scoren opvallend hoog. In een nieuw rapport over de Duitse TSA 2010, kunnen we deze ratio ook berekenen. Deze is echter heel erg hoog (30%) omwille van het feit dat de gehele immosector (NACE 70.2) en ook de gezondheidszorg (NACE 85.1) en de volledige kleinhandel (NACE 52) als toerisme aanzien.

3.2 DIRECTE BRUTO TOEGEVOEGDE WAARDE VAN TOERISME

De directe bruto toegevoegde waarde van toerisme in het Vlaamse Gewest is gelijk is aan 4,4 miljard euro of 2,4% van de totale toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest. Voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest kwamen we uit op 2,5 miljard euro of 4,3% van de totale toegevoegde waarde in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Tellen we de cijfers uit beide gewesten op dan komen we in totaal uit op 6,9 miljard euro aan toegevoegde waarde van toerisme of 2,8% van de totale toegevoegde waarde.

Tabel 9: Aandeel van toerisme in de bruto toegevoegde waarde, berekend op basis van TSA-tabel 6 in verschillende Europese lidstaten.

Landen met een volledige TSA, die op regelmatige basis wordt geüpdatet			Landen waar een eerste pilootstudie van de TSA werd opgebouwd		
	Aandeel van toerisme in de bruto toegevoegde waarde	Jaartal TSA		Aandeel van toerisme in de bruto toegevoegde waarde	Jaartal TSA
Litouwen	1,5	2006	Slovakije	2,1	2006
Finland	1,8	2001	Vlaams Gewest	2,4	2010
Polen	1,8	2002	Letland	2,6	2004
Vlaams Gewest	2,4	2010	Vlaams+ Brussels G.	2,8	2010
Denemarken	2,5	2006	Ierland	2,9	2000
Tsjechie	2,6	2006	Duitsland	3,2	2000
Vlaams + Brussels G.	2,8	2010	Ver. Koninkrijk	3,8	2000
Nederland	2,9	2006	Slovenië	3,9	2003
Estland	4,0	2004	Letland	2,6	2004
Brussels H. Gewest	4,3	2010	Brussels H. Gewest	4,3	2010
Portugal	4,6	2004			
Oostenrijk	5,4	2007			
Spanje	6,5	2004			
Cyprus	8,7	2007			

BRON: Eurostat manual volume 2, 2009, p.81

Als we de Vlaamse en Brusselse percentages vergelijken met andere landen, moeten we opnieuw enig voorbehoud in acht nemen. Bij de berekening van de directe bruto toegevoegde waarde van toerisme kan een klein verschil in methode immers een groot verschil in het uiteindelijke percentage teweegbrengen. Ondanks deze verschillen toont tabel 9 dat de percentages voor de meeste landen schommelen tussen de 1,5% en 4,5%, met uitzonderingen in de hoogte voor toerismelanden zoals Cyprus (8,7%), Spanje (6,5%), Oostenrijk (5,4) en Portugal (4,6). Het Vlaamse cijfer van 2,4% en het cijfer voor het Brusselse en Vlaamse Gewest samen van 2,8% sluiten dicht aan bij de percentages uit Tsjechië (2,6%), Denemarken (2,5%) en Nederland (2,9%). Landen met een lager aandeel zijn Finland (1,8%), Polen (1,8%) en Litouwen (1,5%).

3.3 TEWERKSTELLING IN DE SECTOR TOERISME

Hoewel we alle vormen van tewerkstelling best los van elkaar bespreken, willen we de verschillende vormen van tewerkstelling toch even optellen⁴ om het resultaat van deze oefening te vergelijken met gelijkaardige oefeningen in het buitenland. Tellen we alle vormen van tewerkstelling op dan komen we voor het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest samen uit op een totaal van ruim 235.000 jobs, wat goed is voor 6,7% van alle jobs in het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest samen. In het Brussels Hoofdstedelijke gewest zien we een hoger aandeel, namelijk 8,1%, in het Vlaams Gewest ligt het aandeel lager, namelijk 6,4%.

⁴ We mogen dit in feite niet doen omdat het om verschillende vormen van tewerkstelling gaat. Aan de andere kant wordt dit internationaal wel gedaan en moeten we onze cijfers kunnen vergelijken met cijfers uit andere landen. Daarenboven hebben we ook getracht om de cijfers zo eenvormig mogelijk te maken, zodat alle cijfers voor jobs te bekijken zijn als een momentopname: de waarde van tewerkstelling in de verschillende vormen op bepaalde dag in het jaar.

Als we het aandeel van de tewerkstelling in de toeristische sector in de totale tewerkstelling in het Vlaamse Gewest en in het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest samen vergelijken met andere Europese landen, dan zien we dat we opnieuw tot de betere middenmoot behoren. Met een aandeel van 6,4% voor het Vlaamse Gewest en 6,7% voor het Vlaamse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest samen scoren we duidelijk hoger dan Tsjechië (3,4%), Zweden (3,7%), Nederland (4,1%) en Ierland (4,5%). We halen ook een hoger percentage dan Finland (5,4%) en Denemarken (5,5%). Landen die hoger scoren, zijn typische toerismelanden zoals Portugal (7,8%), Oostenrijk (8,2%) en Spanje (12%). Andere landen die ook hoger scoren zijn Hongarije (7,9%), Letland (9,0%) en Slovenië (9,9%). Het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest vinden we met 8,1% stevast een aantal plaatsen hoger terug en laat als stadsregio ook Portugal en Hongarije achter zich.

TABEL 10: Het aandeel van tewerkstellingen in de toeristische sector in de totale tewerkstelling in verschillende Europese landen die TSA-tabel 7 opmaakten.

Landen met een volledige TSA, die op regelmatige basis wordt geüpdatet			Landen waar een eerste pilootstudie van de TSA werd opgebouwd		
Aandeel tewerkstelling in de toeristische sector in de totale tewerkstelling		Jaartal TSA	Aandeel tewerkstelling in de toeristische sector in de totale tewerkstelling		Jaartal TSA
Polen*	1,1%	2002	Ierland	4,5%	2000
Tsjechie	3,4%	2006	Duitsland*	4,7%	2000
Zweden	3,7%	2006	V. Koninkrijk*	4,9%	2000
Nederland	4,1%	2006	Vlaams Gewest	6,4%	2010
Finland	5,4%	2001	Vlaams + Brussels G.	6,7%	2010
Denemarken	5,5%	2006	Brussels H. Gewest	8,1%	2010
Vlaams Gewest	6,4%	2010	Letland	9,0%	2004
Vlaams + Brussels G.	6,7%	2010	Slovenie	9,9%	2003
Portugal	7,8%	2004			
Hongarije	7,9%	2005			
Brussels H. Gewest	8,1%	2010			
Oostenrijk	8,2%	2007			
Spanje	12,0%	2004			

* Deze landen passen de toerismeaandelen toe op de tewerkstellingscijfes, wat maakt dat ze niet de tewerkstelling in de toeristische sector maar enkel de toeristische tewerkstelling (deel dat door toeristen wordt geconsumeerd) in beeld brengen
BRON: Eurostat manual volume 1 en 2, 2009, bewerking SVR

Op basis van de gegevens die we in de landenrapporten van de Eurostatnota's (Eurostat, 2009) vinden, kunnen we ook voor een aantal landen de link leggen tussen de totale output in de sector toerisme en de tewerkstelling. Op die manier berekenen we het totaal aantal jobs per 1 miljoen euro output en kunnen we niet alleen zien hoeveel jobs er worden gecreëerd in de sector toerisme, maar ook hoe productief we zijn. Wanneer we tellen in jobs gaat het natuurlijk niet louter op productiviteit, gezien meer jobs per miljoen euro output in een bepaald land ook kan betekenen dat er meer deeltijdse jobs zijn en niet alleen maar dat men minder productief is.

Met 8 jobs per miljoen euro output voor beide gewesten samen (en 7,8 en 8,1 jobs in het Brusselse Hoofdstedelijke en Vlaamse Gewest afzonderlijk) nemen we een middenpositie in tussen de landen waarvan we deze ratio ook konden berekenen. Sommige landen zijn productiever, zoals Denemarken, maar anderen zijn duidelijk minder productief zoals Tsjechië, Finland, Nederland en Portugal. Spanje haalt een score tussen de twee Belgische Gewesten in, maar gezien ze in VTE tellen, zijn ze minder productief. Hetzelfde geldt voor Oostenrijk, die ongeveer op gelijke hoogte komen van het Vlaamse en Brusselse Hoofdstedelijke gewest als ook wij in VTE zouden tellen. In dat geval kwamen we voor het Vlaamse Gewest immers uit op een totaal van 5,9 jobs per 1 miljoen euro output. Voor het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest kwamen we uit op 6,2 jobs en voor beide gewesten op 5,9 jobs per 1 miljoen euro output.

TABEL 11: Het aantal jobs per miljoen euro output in de sector toerisme in 2010, in verschillende Europese landen die TSA-tabel 7 opmaakten.

Landen met een volledige TSA, die op regelmatige basis wordt geüpdatet			Landen waar een eerste pilotstudie van de TSA werd opgebouwd		
Aantal jobs per miljoen euro output of bestedingen		Jaartal TSA	Aantal jobs per miljoen euro output of bestedingen		Jaartal TSA
Polen*	4,58	2002	Ierland	1,23	2000
Denemarken	5,37	2006	V. Koninkrijk*	4,33	2000
Oostenrijk (FTE)	5,67	2007	Brussels H. Gewest	7,80	2010
Brussels H. Gewest	7,80	2010	Vlaams + Brussels G.	8,00	2010
Vlaams + Brussels G.	8,00	2010	Vlaams Gewest	8,07	2010
Spanje (FTE)	8,01	2004	Duitsland*	9,78	2000
Vlaams Gewest	8,07	2010	Slovenie	15,32	2003
Tsjechie	9,82	2006			
Nederland**	11,36	2006			
Finland	12,69	2001			
Portugal	19,37	2004			

* Deze landen passen de toerismeaandelen toe op de tewerkstellingscijfes, wat maakt dat ze niet de tewerkstelling in de toeristische sector maar enkel de toeristische tewerkstelling (deel door toeristen geconsumeerd) in beeld brengen

** In de eurostatnota's was niet alle output voor Nederland ingevoegd, we hebben de gegevens dan uit de details van de Nederlandse satellietrekening gehaald (CBS, 2008)

BRON: Eurostat manual volume 1 en 2, 2009, CBS, 2009, bewerking SVR

BIJLAGE: Belangrijkste cijfers per TSA-Tabel in 2010 en 2008

	2010 (in prijzen 2010)		2008 (in prijzen 2008)		Belangrijkste verklaringen voor verschillen
TSA-Tabel 1: inkomend VG	2,8 miljard euro		3 miljard euro		-125 miljoen euro dor Waalse en Brusselse verblijfstoeristen en -75 miljoen euro door buitenlandse dagtoeristen (beide volume ↘)
TSA-Tabel 2: intern VG	6 miljard euro		5,2 miljard euro		+600 miljoen euro door aanpassing methode reisbureaus en +120 miljoen door Vlaamse verblijfstoeristen (volume ↗)
TSA-Tabel 4: consumptie VG	12,3 miljard euro		11,4 miljard euro		+600 miljoen euro in TSA-Tabel 1 en 2 en +200 miljoen door tweede verblijvers (uitgave ↗) en +160 miljoen euro door duurzame goederen + 100 miljoen euro dagtoeristen (nieuwe cijfers ↗) en + 170 miljoen euro door verblijfstoeristen (uitgave en volume ↗)
BHG	3 miljard euro		2,7 miljard euro		
TSA-Tabel 5: TW sector VG	8,9 miljard euro	4,8%	9,4 miljard euro	5,2%	-0,4 procentpunten door output en TW tweede verblijven enkel aan kust op te nemen (-0,5) en toevoeging nieuwe deelsectoren (+0,1) +0,1 procentpunt door twee nieuwe deelsectoren (detailhandel en organisatie van congressen) -0,3 procentpunten
BHG	3,3 miljard euro	5,6%	3,2 miljard euro	5,5%	
VG+ BHG	12,2 miljard euro	5,0%	12,6 miljard euro	5,3%	
TSA-Tabel 6: TW toerisme VG	4,4 miljard euro	2,4%	4,1 miljard euro	2,3%	+0,1 procentpunt door aanpassen methode in T5 (- door tweede verblijven + door touroperators) en door toegenomen consumptie in T4 +1,9 procentpunten door toevoegen organisatie van congressen aan 100% +0,5 procentpunten
BHG	2,5 miljard euro	4,3%	1,4 miljard euro	2,4%	
VG+BHG	6,9 miljard euro	2,8%	5,5 miljard euro	2,3%	
TSA-Tabel 7: Jobs sector VG	130.000 loontr. 45.000 zelfst. 2.246 studenten	6,0% 7,6% 13,5%	125.000 loontr. 30.000 zelfst. 1.776 studenten	5,8% 5,2% 10,8%	+0,2 procentpunten +2,4 procentpunten +2,7 procentpunten
TOTAAL		6,4%		5,7%	
BHG	51.000 loontr. 5.700 zelfst. 222 studenten	8,2% 7,4% 11,6%	54.000 loontr. 2.900 zelfst. 225 studenten	8,7% 3,4% 11,8%	
TOTAAL		8,1%		8,1%	
VG+BHG	182.000 loontr. 51.000 zelfst. 2.500 studenten	6,5% 7,5% 13,3%	180.000 loontr. 33.000 zelfst. 2.000 studenten	6,4% 5,0% 10,9%	+0,7 procentpunten +2,5 procentpunten +2,4 procentpunten
TOTAAL		6,7%		6,2%	

REFERENTIELIJST

- CBS, Centraal Bureau voor de Statistiek (2009). *Toerisme in macro-economische perspectief 2001-2006. Satellietrekening Toerisme*. Voorburg.
- Eurostat, Statistical Office of the European Communities (2000). *Implementation Manual on Tourism Satellite Accounts*. Luxembourg.
- Eurostat, Methodologies and working papers (2009). *Tourism Satellite Accounts in the European Union, Volume 1-4*. Luxembourg.
- NBTC (2010). *Onderzoek Inkomend Toerisme 2009: de buitenlandse toerist uitgelicht*. Leidschendam: Nationaal Bureau voor Toerisme en congressen.
- OECD, Organisation for Economic Cooperation and Development (1991). *Manual on Tourism Economic Accounts*.
- OECD, Organisation for Economic Cooperation and Development (2000). *Measuring the Role of Tourism in OECD Economies: the OECD Manual on Tourism Satellite Accounts and Employment*.
- Office for National Statistics (2010). *Travelpac 2010*. Office for National Statistics.
- Steunpunt Toerisme en Recreatie (2011). *Pilootonderzoek naar daguitstappen van de Belg : Finale rapportage 01/07/2010 - 30/06/2011*. Brussel: Toerisme Vlaanderen.
- Steunpunt Werk en Sociale Economie, *Vlaamse arbeidsrekening. Raming van het totaal aantal jobs. Nulmeting 2006*. Methodologisch rapport 5, p17-18
- Toerisme Vlaanderen (2012). *De recreatieve verblijfstoerist in de Vlaamse Regio's anno 2011- profiel, gedrag, motivatie en bestedingen*. Heverlee: Significant GfK.
- Toerisme Vlaanderen (2012). *De vakantieganger in commercieel logies aan de Vlaamse Kust 2011. Deel I: Globaal rapport*. Brugge: Westtoer.
- Toerisme Vlaanderen (2012). *Kunststedenonderzoek 2011*. Brugge: WES.
- Toerisme Vlaanderen (2011). *Toerisme in cijfers 2010*. Brussel: Toerisme Vlaanderen.
- Toerisme Vlaanderen (2007). *De Vlaanderen-vakantieganger anno 2005: toerismecahiers*. Brussel: Toerisme Vlaanderen.
- Toerisme Vlaanderen (2006). *Reizen met kennis van zaken. Mice-onderzoek in Vlaanderen en Brussel : Toerismecahiers*. Brussel: Toerisme Vlaanderen.
- UNSD, United Nations Statistics Division & WTO, World Tourism Organization (2008). *2008 International Recommendations for Tourism Statistics (IRTS 2008)*.
- UNSD, United Nations Statistics Division, WTO, World Tourism Organization, OECD, Organisation for Economic Cooperation and Development & Eurostat, Statistical Office of the European Communities (2001). *Tourism Satellite Account (TSA): Recommended Methodological Framework*.

- UNSD, United Nations Statistics Division, WTO, World Tourism Organization, OECD, Organisation for Economic Cooperation and Development & Eurostat, Statistical Office of the European Communities (2008). *2008 Tourism Satellite Account (TSA): Recommended Methodological Framework*.
- Weekers, K. (2012). De economische betekenis van toerisme in Vlaanderen: eerste proeve van toepassing van methode van satellietrekeningen, in: *SVR - Methoden en technieken*, 2012 (2). Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Weekers K. (nog te verschijnen). Tewerkstelling in de sector Toerisme in het Vlaamse en Brusselse Hoofdstedelijke Gewest in 2008 en 2010. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- WES (2011). *Reisgedrag van de Belgen in 2010. Commerciële reizen in Vlaanderen, naar macroproduct*. Brugge: WES.
- WES (2011). *Reisgedrag van de Belgen in 2008. Eindrapport*. Brugge: WES.
- WES (2011). *Reisgedrag van de Belgen in 2008. Tabellenboek*. Brugge: WES.
- Westtoer (2011). *Tendrapport KiTS Kust 2005-2010*. Brugge: Westtoer.
- Westtoer (2010). *Dagtoerisme aan de kust 2009, een stabiele pijler van het kusttoerisme*. Brugge: Westtoer.
- Westtoer (2008). *Onderzoek naar gebruikers van vaste standplaatsen op kustcampings 2008*. Brugge: Westtoer.
- Westtoer (2012). *Onderzoek naar het tweede verblijfsgebruik van vakantiewoningen 2011*. Presentatie persconferentie 21/09/2012. Brugge: Westtoer.
- WTO, World Tourism Organization (1983). *Determination of the importance of tourism as an economic activity within the framework of the national accounting system*, report submitted to the General Assembly of the World Tourism Organization, New Delhi, 3 to 14 October 1983.
- WTO, World Tourism Organization (1999). *Tourism satellite account (TSA): the conceptual framework*, document submitted to the Enzo Paci World Conference on the Measurement of the Economic Impact of Tourism, Nice, 15 to 18 June 1999.